

ИДЕНТИТЕТ НЕУСПЕШНОГ УЧЕНИКА

Nikoleta Gutvajn i Vladimir Džinović (2019). *Identitet neuspešnog učenika*. Beograd, Srbija: Institut za pedagoška istraživanja, 24 cm, 245 str.

Монографију *Идентитет неуспешног ученика* објавио је 2019. године Институт за педагошка истраживања из Београда.¹ Подељена је у пет поглавља у којима се темама идентитета и школског неуспеха теоријски и емпиријски приступа кроз призму конструктивистичке и дискурзивне метапозиције. Примењени приступ представља критички заокрет у односу на досадашње бављење наведеним темама у оквиру позитивистичке парадигме, доносећи значајне теоријске и емпиријске новине.

У првом поглављу, *Сопство и идентитет под конструктивистичким, полифоним и конструкционистичким преиспитивањем*, аутори сучељавају модернистичко и постмодернистичко схватање особе, сопства и идентитета као кључних категорија којима се реферише на субјективност. Одсликавши историјску димензију трансформације рефлексивног домена људског искуства, аутори указују на то да се идеја унутрашњег простора и његове *индивидуализације* постепено развијала као последица економско-политичких и материјалних промена у друштву. Због усложњавања и секуларизације модерног просветитељског друштва, настала је потреба за диференцијацијом категорија којима описујемо сопство и за већом агенсношћу појединца приликом избора сопственог животног пута, а тиме и избора личног идентитета. Истовремено, атомистички модел света произвео је идеју о централизованом, есенцијалном сопству, које у недељиву, стабилну и *кохерентну целину* повезује скуп личних својстава и чија је утемељеност у телу чини дискретном у односу на друга сопства. Ова идеја кристализовала се у периоду модерне и представља окосницу још увек доминантне позитивистичке оријен-

¹ Монографија представља резултат рада на пројектима *Од подстицања иницијативе, сарадње и стваралаштва до нових улога и идентитета у друштву* (бр. 179034) и *Унапређивање квалитета и доступности образовања у процесима модернизације Србије* (бр. 47008) чију реализацију финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (2009–2020).

тације у науци. Конструктивистички, конструкционистички и дискурзивни приступи, обједињени под постмодерном капом, разрачунали су се са сваком од ових претпоставки. Модел индивидуалног сопства са јединственом есенцијом оспорен је тезама које упућују на релациону онтологију приватног, сугеришући да се субјективни свет конструише у оквиру социјалне праксе, на првом месту језичке, у којој учимо да третирамо себе као индивидуе које имају специфичне особине, зато што нас други тако третирају. Унутрашњи план личних доживљаја неизбежно је *социјално коконструисан* – идиосинкратичном апропријацијом колективно доступних вредности, пракси и позиција конструишемо каква смо ми врста особе, које је наше место у моралном друштвеном поретку и како са тог места треба да осећамо и деламо. Када учествујемо у социјалним праксама, непрекидно смо принуђени да се позиционирамо у оквиру јавних дискурса у којима су неке позиције морално оправданије и пожељније, а друге трансгресивне и патологизујуће. Ово води ка седиментацији друштвено доступних позиција у унутрашњи свет. Међутим, ако претпоставимо да смо агенсна бића, присвајање доступних позиција остаје само делимично и ствара непрестану тензију између начина на које бивамо позиционирани и начина на који себе доживљавамо. Коначно, описавши ериксоновски, наративни и дијалогски модел идентитета, аутори се „разрачунавају” са оним што зову изворном метафором интегрисаног мноштва, означавајући кризу интерпретативних моћи ових теорија које намећу идеје *кохеренције* једног стабилног сопства.

Теоријска позиција аутора у разматрању питања идентитета неуспешних ученика је двострука и обједињује идеје социјално-коконструисаног, агенсног и – оно што представља централни теоријски допринос аутора – фрагментираног и *суштински неуцеловљивог* субјекта. Први ослонац аутора представља комбинацију теорије личних конструката и социјално конструкционистичких идеја и она представља централну тему другог поглавља монографије. Као друго теоријско упориште свог рада, компатибилно са првим и развијено из дискурзивних приступа, аутори су представили оригиналан модел агонистичког, полифног, некохерентног селфа који репродукује одлике фрагментираног, субкобљеног социјалног света. Правећи теоријски мозаик инспирисан Бахтиновим идејама несливене какофоније идеолошки супротстављених гласова, Гергеновим разматрањима мултифреније социјално засићеног постмодерног селфа, Келијевим концептом фрагментације и Фукоовом тезом о сопству као продукту друштвених технологија моћи и пракси субјективизације и стога фрагментираном на мноштво субјект позиција, аутори нуде теорију *идентитета као стратешке ситуације*. Идентитет, како га аутори одређују, јесте скуп међусобно неусаглашених позиција субјективности неједнаке моћи, чије порекло лежи у променљивим социјалним дискурсима и праксама дисциплинског друштва. У вечно одвијајућој борби једна позиција субјективности привремено намеће

доминацију и тиме њен наратив тренутно усмерава акције субјекта, уз стални потенцијал да је у наредној ситуацији превлада нека од њој идеолошки супротстављених перспектива. Рефлектујући тензиčnost социјалног света којим је засићено и од којег је неразлучиво, овакво сопство нужно остаје неинтегрисано, противречно и променљиво како у дијахроном, тако и у ситуационом смислу.

Друго поглавље, *Идентитет и школски неуспех*, представља теоријско укрштање индивидуалне и социјалне перспективе у разумевању развоја идентитета – посебно идентитета неуспешног ученика – оцртаних кроз теорију личних конструката и социоконструкционистичко становиште. Практикујући истраживачки приступ у којем је привилегована перспектива самог учесника, теорија личних конструката дефинише идентитет као одраз сржних конструката личног система. Сопство је схваћено као елемент позициониран на пожељним половима одређеног броја сржних конструката тог система. Особа је извор самоникле активности која бира пожељније алтернативе, а школски неуспех је, из перспективе самог ученика, смислена, рационална стратегија која води валидацији његових централних вредности. Међутим, противтежу оваквим идејама представља социјално конструкционистички приступ, чији заступници наглашавају значај социјалног окружења који чини доступним одређене субјект позиције или етикете и приморава појединце да се спрам њих одреде. Без ове перспективе индивидуалистичка окосница теорије личних конструката – у којој избори особе представљају резултат њених слободних акција и личних капацитета – неоправдано скида моралну одговорност са институције формалног образовања и ширег друштвеног система. Стога, слободан избор ученика да преузме социјално дефинисану етикету *неуспешног* можемо разумети само у контексту: а) идиосинкратичног начина на који ученик види своју позицију, а који се може разликовати од начина на који је она виђена у ширем друштвеном систему и б) целокупног избора субјект позиција које су ученику доступне и у односу на које су стратегија школског неуспеха и етикета неуспешног ученика пожељнији избор, будући да јасније води достизању његових животних вредности.

У трећем поглављу, *Фактори школског неуспеха*, аутори дају критички осврт на досадашњи емпиријски приступ и налазе који се одnose на теме школског неуспеха, указавши на очигледан пропуст који подразумева да се на неуспех ученика гледа искључиво из перспективе трећег лица, односно спрам вредности и конструката истраживачке, школске и шире друштвене заједнице, према којој је позиција неуспешног ученика као доживотног губитника патологизована и етички и практично проблематизована за индивидуу и за друштво у целини. Ослањајући се на импликације метатеоријских претпоставки о субјекту као агенсном, рефлексивном и проактивном бићу чије акције имају унутрашњу логику и лични смисао, аутори истичу значај истраживања

школског неуспеха из перспективе самих ученика. Наиме, ово виде као нужан предуслов за дијалог о разликама у значењима које се појављују између ученика и његовог институционалног и друштвеног окружења, а на којима би се заснивала трансформативна педагошка пракса. Стога, приступ из перспективе првог лица узимају као окосницу свог емпиријског истраживања теме идентитета неуспешног ученика, које је приказано у наредном делу књиге.

Четврто и најобимније поглавље монографије, *Како неуспешни ученици конструишу себе*, садржи детаљан опис методологије и резултата истраживања добијених триангулацијом широког спектра конструктивистичких техника. Прво, „подбацивачи” конструишу себе као актере који имају особине које одликују једног успешног ученика и испољавају пожељне стратегије понашања у школи. Не виде себе као лење, неспособне или незаинтересоване, већ као изразито паметне и способне особе, којима је образовање важно. Лоше постигнуће описују као привремено и поправљиво, а њихове потенцијале потврђују успеси које остварују у ваншколским контекстима. Упркос школском неуспеху ученици су отпорни на промену виђења себе као способних и образованих. Аутори показују да део ученика репродукује доминантан друштвени дискурс, приписујући школски неуспех личној лењости, али нипошто неспособности, а лењост истовремено оповргавају постигнућима у другим животним областима у којима су изразито вредни. Препознају личну немотивисаност због бескорисног градива и наставника који се не ангажују довољно, потом због одлика вршњачке групе и породичних проблема. Посматрано у ширем животном контексту, завршетак школе је за неуспешне ученике углавном инструментално значајан и социјално вреднован, те је и циљ који се повезује са остварењем среће, али он није интринзички подстицајан процес нити је суштински значајан за лични идентитет. Више од школског успеха ученици вреднују пријатељство и прихваћеност, као и професионално остварење које није нужно повезано са достизањем високог образовања. За део ученика школа представља „промашену инвестицију” у коју је контрапродуктивно улагати ресурсе. Сложеност идентитета ученика додатно је потцртана налазима добијеним применом методологије дијалогског селфа, који указују на постојање вредносно супротстављених гласова како код успешних, тако и код неуспешних ученика, од којих неки гласови носе наративе о важности високог школског успеха, а други подстичу избегавање бављења школским задацима. Међутим, неуспешне ученике карактерише специфична стратешка ситуација контрадикторних гласова, у којој су моћније оне позиције које афирмишу вредности уживања у младости, дружењу и времену које је пред њима, или које артикулишу критички однос према школи и дефинишу одабир алтернативног пута ка животном успеху. Ово неуспешне ученике привремено води ка утишавању и делигитимизацији наратива о марљивом учењу и, тиме, практичном занемаривању

школских обавеза. Наративи о важности школовања, међутим, задржавају потенцијал да „изврше преврат” и промене стратешку ситуацију у корист улагања у образовно постигнуће. Описани резултати упућују на то да је слика идентитета неуспешних ученика далеко комплекснија него што је у претходним студијама сугерисано, као и да, поред очекиваних конвергентности, постоје и драматичне разлике у начину на који неуспешни ученици виде себе спрам слике коју о њима има шире друштво. Наредно поглавље посвећено је дискусији о овим налазима.

У закључном поглављу, *Ка потпунијем разумевању идентитета неуспешног ученика*, аутори сумирају значај приступања теми школског неуспеха из перспективе самих ученика. Када ученике гледамо као агенсне појединце који рационално бирају пожељније алтернативе у свом систему вредности из скупа доступних могућности, сазнајемо да они себе не виде као „изгубљене случајеве” чији су проблеми нерешиви. Против седиментације оваквих непожељних социјалних етикета у свом психолошком простору ученици се боре не тако што негирају свој неуспех у школи, већ тако што га виде као привремен и тако што га дисоцирају у односу на друге аспекте живота који указују на њихове високе способности. Школски неуспех као свесна стратегија за њих представља пут ка остварењу важнијих животних вредности и учествовању у значајнијим, ваншколским праксама, попут дружења и укључивања на тржиште рада. Такође, неуспех је за неке од њих и стратегија отпора доминантним идеолошким перспективама и праксама образовног система, у коме високо постигнуће захтева и потчињавање праксама послушности и школске дисциплине. Негативне последице ових опресивних идентитета (успешан једнако послушан) неуспешни ученици избегавају заузимањем позиције „бунтовника” који се противи нормама продуктивности. При томе, одбијају да репродукују социјални дискурс о неуспешном ученику као субјекту који је, када се посматрају његова воља и његове способности, дефектан. Кроз валидацију својих потенцијала у ваннаставним активностима, такво етикетање ученици успевају да трансформишу у наратив о вредном, паметном, социјално прихваћеном и критички настројеном субјекту. Перспектива идентитета као стратешке ситуације противречних вредносних и практичних оријентација са неједнаком, али стално променљивом расподелом моћи осветлила нам је комплексност динамике која се одвија између позиција субјективности, сугеришући какав би пут промене требало да буде: односе моћи у тензичном вишегласју можемо изменити тако да ојачамо оне позиције које заговарају важност формалног образовања, будући да су оне очигледно присутне и код неуспешних ученика.

На крају, осврнимо се на филозофске импликације и политичко-еманципаторни потенцијал теорије и емпирије о социјално коконструисаном, агенсном и фрагментираним сопству изложеном у приказаној монографији. У оквиру тензичне реалности која карактерише и неодвојиво

повезује социјални и интрапсихички свет, аутори на специфичан начин концептуализују агенсност субјекта, сместивши је између неограничене индивидуалне слободе и потпуне детерминисаности психолошког света субјекта карактеристикама социјалног света. Друштвено легитиман процес етикетања ученика пред њих поставља изазов да из перспективе свог вредносног система изврше специфичну апропријацију наметнутих субјект позиција. На тај начин добијамо комплексан исход њиховог личног доживљаја неуспеха у школи и начина на који се на њихов неуспех гледа „споља”. Оваквом концептуализацијом аутори избегавају замку контрадикторног модернистичког виђења индивидуе као истовремено сасвим слободне да буде шта жели и да дела како жели, али која је, парадоксално, детерминисана властитом есенцијом. Ово модерног субјекта, из било ког угла описаног парадокса да посматрамо, чини морално-политички одговорним за животни успех и последично суштински дефектним у случају неуспеха, чиме се успешно репродукује идеологија и пракса савременог неолибералног капиталистичког система. Истовремено социјално коконструисан и агенсан субјект каквог аутори конципирају је, међутим, и друштвено „подјармљен” и делатан у пружању отпора и у идиосинкратичној трансформацији социјалног. Уместо да терети искључиво ученика, оваква перспектива одговорност за неуспех помера ка ширим социјалним и институционалним праксама у којима неуспешан ученик бива „произведен”, чиме аутори преусмеравају педагошку теорију, истраживања и интервенције ка трансформисању *процеса социјалне производње* непожељних етикета намењеним ученицима, узимајући у обзир перспективу и добробит ученика. Други значајан аспект концептуализације субјекта коју аутори нуде је његова нужна *фрагментисаност* на међусобно противречне вредносне и практичне тенденције, што представља специфично оживљавање филозофске идеје о *сукобљености* као једином аисторијском, есенцијалном социјалном и психолошком реалитету, који заувек измиче хегеловској синтези супротности. Аутори нам показују да, уколико смо спремни да метафору савршено кохерентног појединца заменимо метафором сукобљеног, тензичног и стално променљивог субјекта у противречном и несталном социјалном свету, заузврат можемо да добијемо једну знатно оптимистичнију слику потенцијала за промену наспрам оног што модерна концепција „испеглане” и наизглед слободне особе нуди. Приступ који аутори формулишу и његова емпиријска примена дају прилику за научно сагледавање велике психолошке комплексности која стоји иза етикете неуспешних ученика. Њихово становиште нам указује на могућност осмишљавања партиципативних интервенција у којима бисмо могли да, заједно са ученицима, наставницима и другим образовним актерима, допринесемо међусобном упознавању различитих перспектива и да подстакнемо не само промену праксе наметања непожељних субјект позиција на институционалном нивоу, већ и промену на нивоу

динамике психолошког света ученика у корист гласова који вреднују образовање. Ове еманципаторно-трансформативне потенцијале сматрам највреднијим доприносом метатеоријског и емпиријског рада приказаног у монографији.

Сања Грбић

Институт за педагошка истраживања, Београд, Србија
Филозофски факултет, Универзитет у Београду, Србија

THE IDENTITY OF THE SCHOOL UNDERACHIEVER

Nikoleta Gutvajn and Vladimir Džinović (2019). *The Identity of the School Underachiever*. Belgrade, Serbia: Institute for Educational Research, 24 cm, 245 pages

The monograph *The Identity of the School Underachiever* was published in 2019, by the Institute for Pedagogical Research in Belgrade.¹ It is divided into five chapters in which the topics of identity and school failure are addressed theoretically and empirically through the prism of constructivist and discursive metaposition. The applied approach represents a critical turn in relation to the previous dealing with these topics within the positivist paradigm, thus bringing significant theoretical and empirical innovations.

In the first chapter, *Self and Identity under Constructivist, Polyphonic, and Constructionist Re-examination*, the authors confront the modernist and postmodernist conceptions of the person, self, and identity as key categories that refer to subjectivity. Reflecting the historical dimension of the transformation of the reflective domain of human experience, the authors point out that the idea of internal space and its *individualisation* gradually developed as a consequence of economic-political and material changes in society. Due to the complexity and secularisation of the modern enlightenment society, there is a need for differentiation of categories by which we describe the self, and for greater agency of the individual while choosing their own life path, and thus the choice of personal identity. At the same time, the atomistic model of the world produced the idea of a centralised, essential self, which connects a set of personal qualities into an indivisible, stable and *coherent whole* and whose grounding in the body makes it discrete in relation to other selves. This idea crystallised in the modern period and represents the backbone of the still dominant positivist orientation in science. Constructivist, constructionist and discursive approaches, combined under a postmodern cap, have dealt with each of these assumptions. The model of the individual self with a unique essence is challenged by theses that refer to the relational ontology of the private, suggesting that the subjective world is constructed within social practice, primarily linguistic, in which we learn to treat ourselves as individuals with specific traits, because others treat us that way. The internal plan of personal experiences is inevitably *socially constructed* – by idiosyncratic appropriation of collectively available values, practices and positions,

¹ The monograph is the result of work on projects *From Encouraging Initiative, Cooperation and Creativity to New Roles and Identities in Society* (no. 179034) and *Improving the Quality and Accessibility of Education in the Modernisation of Serbia* (no. 47008) funded by the Ministry of Education, Science and Technological Development (2009–2020).

we construct what kind of person we are, what our place in the moral social order is, and how we should feel and act from that place. When we participate in social practices, we are constantly forced to position ourselves within public discourses in which some positions are morally more justified and desirable, and others transgressive and pathologising. This leads to the sedimentation of socially accessible positions into the inner world. Nevertheless, if we assume that we are agentive beings, the appropriation of available positions remains only partial and creates a constant tension between the way we are positioned and the way we experience ourselves. Finally, by describing Erickson's narrative and dialogical model of identity, the authors "altercate" with what they call the original metaphor of the integrated myriad, marking a crisis of the interpretive powers of these theories that impose the ideas of *coherence* of one stable self.

The authors' theoretical position in considering the identity of unsuccessful students is twofold and unites the ideas of a socially-co-constructed, agentive and – what represents the authors' central theoretical contribution – fragmented subject who is essentially not inclined to wholeness. The first support of the author is a combination of the theory of personal constructs and social constructionist ideas and it is the central theme of the second chapter of the monograph. As the second theoretical basis of their work, compatible with the first one and developed from discursive approaches, the authors presented an original model of agonistic, polyphonic, incoherent self that reproduces the features of a fragmented, conflicting social world. Making a theoretical mosaic inspired by Bakhtin's ideas of unmerged cacophony of ideologically opposed voices, Gergen's considerations of multiphrenia of the socially saturated postmodern self, Kelly's concept of fragmentation and Foucault's thesis about the self as a product of social technologies of power and the practice of subjectivisation and therefore fragmented into a multitude of subject positions, the authors offer identity theory as a strategic situation. Identity, as defined by the authors, is a set of mutually inconsistent positions of subjectivity of unequal power, whose origin lies in the changing social discourses and practices of a disciplinary society. In the eternally unfolding struggle, one position of subjectivity temporarily imposes domination and thus its narrative currently directs the actions of the subject, with the constant potential that in the next situation some of its ideologically opposed perspectives prevail. Reflecting the tension of the social world with which it is saturated and from which it is indistinguishable, such a self necessarily remains un-integrated, contradictory and changeable both in the diachronic and in the situational sense.

The second chapter, *Identity and School Failure*, presents a theoretical intersection of individual and social perspectives in understanding the development of identity — especially the identity of the unsuccessful student — outlined through the theory of personal constructs and the socio-constructionist view. Practicing a research approach in which the participant's own perspective is privileged, the theory of personal constructs defines identity as a reflection of the core constructs of the personal system. The self is understood as an element positioned on the desirable poles of a certain number of core constructs of that system. A person is a source of autochthone activity that chooses more desirable alternatives, and school failure is, from the perspective of the very student, a meaningful, rational strategy that leads to the validation of his central values. Nonetheless, the counterbalance to such ideas is a social constructionist approach, whose proponents emphasise the importance of a social environment that makes certain subject positions or labels accessible and compels individuals to determine themselves according to them. Without this perspective, the individualistic backbone of the theory of personal constructs — in which a person's choices are the result of their free actions and personal capacities — unjustifiably removes moral responsibility from the institution of formal education and the wider social system. Therefore, the free choice of the student to take on the socially defined label of *unsuccessful* can be understood only in the context of: a) the idiosyncratic way in which the student sees their position, which may differ from the way it is seen in the wider social system; and b) the overall choice of the subject positions that are available to the student and in relation to which the strategy of school failure and the etiquette of the unsuccessful student are a more desirable choice, since it more clearly leads to the achievement of their life values.

In the third chapter, *Factors of school failure*, the authors give a critical review of the previous empirical approach and findings related to the topics of school failure, pointing to an obvious omission which implies that students' failure is viewed exclusively from a third party perspective, i.e. according to the values and constructs of the research, school and wider social community, according to which the position of the unsuccessful student as a lifelong loser is pathologised and ethically and practically problematised for the individual and for society as a whole. Relying on the implications of metatheoretical assumptions about the subject as an agentive, reflexive and proactive being whose actions have internal logic and personal meaning, the authors emphasise the importance of researching school failure from the perspective of the students themselves. As a matter of fact, they see this as a necessary precondition for a dialogue on the differences in meanings that appear between the student and their institutional and social environment, on which transformative pedagogical practice would be based. Therefore,

they take the approach from the perspective of the first person as the backbone of their empirical research on the topic of the identity of the unsuccessful student, which is presented in the next part of the book.

The fourth and most extensive chapter of the monograph, *How Unsuccessful Students Construct Themselves*, contains a detailed description of the methodology and research results obtained by triangulating a wide range of constructivist techniques. First, “failures” construct themselves as actors who have traits that characterise a successful student and manifest desirable behavioural strategies at school. They do not see themselves as lazy, incompetent or disinterested, but as extremely smart and capable people, who care for the education. They describe poor achievement as temporary and repairable, and their potential is confirmed by the successes they achieve in extracurricular contexts. Despite school failure, students are resistant to changing perceptions of themselves as capable and educated. The authors show that some students reproduce the dominant social discourse, attributing school failure to personal laziness, but nowise incompetence, and at the same time refuting laziness with achievements in other areas of life in which they are extremely hard-working. They recognise personal lack of motivation due to useless learning contents and teachers who are insufficiently engaged, and also due to the characteristics of the peer group and family problems. Viewed in a broader life context, school completion is mostly instrumentally important and socially valued for unsuccessful students, and is an objective associated with achieving happiness, but it is not an intrinsically stimulating process nor is it essential for personal identity. More than school success, students value friendship and acceptance, as well as professional achievement that is not necessarily related to achieving higher education. For some students, school is a “failed investment” in which it is counterproductive to invest resources. The complexity of students’ identities is further underlined by the findings obtained from the implementation of the dialogical self methodology, which indicate the existence of value-opposed voices in both successful and unsuccessful students, some of whom carry narratives about the importance of high school achievement, while others encourage avoidance of schoolwork. However, unsuccessful students are characterised by a specific strategic situation of contradictory voices, in which those positions that affirm the values of enjoying youth, socialising and time ahead of them, or which articulate a critical attitude towards school and define the choice of alternative path to life success, are more powerful. This temporarily leads unsuccessful students to silencing and delegitimising the narrative of diligent learning and, thus, to actual neglecting of school obligations. Narratives about the importance of schooling, however, retain the potential to “stage a coup” and change the strategic situation in favour of investing in educational achievement. The de-

scribed results indicate that the picture of the identity of unsuccessful students is far more complex than suggested in previous studies, and that, in addition to the expected convergence, there are dramatic differences in the way unsuccessful students see themselves in comparison to the image that the wider society has of them. The next chapter is devoted to a discussion of these findings.

In the concluding chapter, *Towards a More Complete Understanding of the Identity of the Unsuccessful Student*, the authors summarise the importance of approaching the topic of school failure from the perspective of the students themselves. When we view students as agentive individuals who rationally choose more desirable alternatives in their value system from the set of available possibilities, we learn that they do not see themselves as “lost cause” whose problems are unsolvable. Students fight against the sedimentation of such undesirable social labels in their psychological space, not by denying their failure at school, but by seeing it as temporary and by dissociating it from other aspects of life that indicate their high abilities. School failure, as a conscious strategy for them, is a way to achieve more important life values and to participate in more important, extracurricular activities, such as socialising and inclusion in the labour market. Furthermore, for some of them, failure is also a strategy of resistance to the dominant ideological perspectives and practices of the educational system, in which high achievement requires submission to the practices of obedience and school discipline. The negative consequences of these oppressive identities (successful equals obedient) are avoided by unsuccessful students who take the position of “rebels” opposing the norms of productivity. At the same time, they refuse to reproduce the social discourse about the unsuccessful students as subject who, when their will and their abilities are observed, are defective. Through the validation of their potentials in extracurricular activities, students manage to transform such labelling into a narrative about a hard-working, smart, socially accepted, and critical subject. The perspective of identity as a strategic situation of contradictory value and practical orientations with unequal, but constantly changing distribution of power, has illuminated the complexity of the dynamics between the positions of subjectivity, suggesting what the path of change should be: power relations in tense polyphony can be modified to strengthen those positions that advocate the importance of formal education, since they are obviously *present in unsuccessful students, as well*.

Finally, let us look at the philosophical implications and political-emancipatory potential of theory and empiricism about the socially co-constructed, agentive, and fragmented self set forth in the presented monograph. Within the tense reality that characterises and inseparably connects the social and intrapsychic world, the authors conceptualise

the agency of the subject in a specific way, placing it between unlimited individual freedom and complete determination of the psychological world of the subject by the characteristics of the social world. The socially legitimate process of labelling students poses a challenge to them to perform a specific appropriation of imposed subject positions from the perspective of their value system. In this way, we get a complex origin of their personal experience of failure at school, and the way in which their failure is viewed “from the outside”. With this conceptualisation, the authors avoid the trap of a contradictory modernist view of the individual as at the same time completely free to be what they want and to act as they want, but which, paradoxically, is determined by their own essence. This makes the modern subject, from any angle of the described paradox, morally and politically responsible for life’s success and, consequently, essentially defective in case of failure, thus successfully reproducing the ideology and practice of the modern neoliberal capitalist system. At the same time, the socially constructed and agentic subject as conceived by the authors is, nevertheless, also socially “subjugated” and active in providing resistance even in the idiosyncratic transformation of the social. Instead of burdening the student exclusively, this perspective shifts responsibility for failure toward broader social and institutional practices in which the failed student is “produced,” by which the authors redirect pedagogical theory, research, and interventions toward transforming the *process of social production* of undesirable labels for students, taking into account the perspective and student welfare. Another important aspect of the conceptualisation of the subject offered by the authors is its necessary *fragmentation* into mutually contradictory value and practical tendencies, which represents a specific revival of the philosophical idea of *conflict* as the only historical, essential social and psychological reality, which forever eludes Hegel’s synthesis of opposites. The authors show us that, if we are willing to replace the metaphor of a perfectly coherent individual with a metaphor of a conflicted, tense and ever-changing subject in a contradictory and volatile social world, we can in turn get a much more optimistic picture of the potential for change compared to what the modern conception of the “neat” and seemingly free person offers. The approach formulated by the authors, and its empirical application, provide an opportunity for a scientific understanding of the great psychological complexity behind the label of unsuccessful students. Their position indicates the possibility of designing participatory interventions in which we could, together with students, teachers and other educational stakeholders, contribute to mutual learning of different perspectives and encourage not only a change in the practice of imposing undesirable subject positions at the institutional level, but also a change at the level of *dynamics of the psychological world* of students, in favour of voices that value education.

I consider these emancipatory-transformative potentials to be the most valuable contribution of the metatheoretical and empirical work presented in the monograph.

Sanja Grbić

Institute for Educational Research, Belgrade, Serbia
Faculty of Philosophy, University of Belgrade, Serbia